

Формування вмінь створювати тексти-жанри описового характеру на завершальному етапі мовної початкової освіти з позиції принципу наступності

У статті порушено проблему текстотворення молодших школярів на завершальному етапі мовної освіти. Зроблено спробу продемонструвати організацію навчання створювати тексти різних жанрів описового характеру з урахуванням принципу наступності, що забезпечує певний порядок розвитку вмінь, коли кожне наступне вміння пов'язується з попереднім, спирається на нього і готує до засвоєння нового, тобто в певній послідовності: від застосування системи підготовчих завдань з метою розвитку вмінь “бачити” ознаки предметів, вчитися підбирати їх, порівнювати предмети між собою та ін.; до ознайомлення учнів з особливостями тексту-опису як типом мовлення (структура, зв'язок речень (паралельний, ланцюговий) та засоби зв'язку (форма дієслів (час, спосіб); слова, що допомагають побудувати цей текст (слова-ознаки та слова-порівняння), заголовки, тема), а також усвідомити різницю художнього і науково опису; і нарешті – звернення уваги на створення жанрів описового характеру. Серед них автор виділяє оголошення, пейзаж (за картиною та власними спостереженнями), інтер'єр, зовнішність людини (портрет); визначає основний зміст кожного жанру, яким необхідно оволодіти під час навчання.

Ключові слова: текстотворення, жанр, оголошення, пейзаж (за картиною та власними спостереженнями), інтер'єр, зовнішність людини (портрет) молодші школярі.

Постановка проблеми. Модернізація і розвиток освіти та науки гнучко реагують на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Підвищення якісного рівня освіти має бути спрямоване на забезпечення економічного зростання країни та вирішення соціальних проблем суспільства, необхідних для подальшого навчання і розвитку особистості. Якісна освіта є важливою умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства. Сучасна оновлена стратегія реформування освітньої сфери вимагають принципово нових наукових досліджень, обґрунтованого і послідовного запровадження нових науково-педагогічних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації навчально-виховної діяльності школярів, зокрема початкової ланки, основною метою якої є формування комунікативних умінь, що орієнтовані на створення текстів різних типів, стилів і жанрів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика навчання створення текстів була предметом дослідження як у дошкільній (М.Алексєєва, А.Богущ, А.Бородич, Л.Ворошиніна, Н.Гавриш, Є.Тихєєва, О.Ушакова, В.Яшина та ін.) так і у шкільній початковій лінгвометодиці, в яких описувалися різні варіативні методики (Н.Будна, Л.Варзацька, М.Вашуленко, О.Глазова, Т.Ладиженська, М.Львов, Н.Скрипченко, В.Собко). Незважаючи на наявність досліджень і значної кількості методичних порад щодо навчання текстотворення, на практиці вчителі не достатньо володіють інформацією про складання текстів різних жанрів, зокрема описового характеру. Тому *метою* статті є представлення роботи з формування вмінь створювати тексти-жанри описового типу на завершальному етапі мовної початкової освіти з позиції принципа наступності.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння кожним жанром диктує ряд завдань, що необхідно вирішити під час навчання, зокрема дотримання принципу наступності, котрий забезпечує певний порядок розвитку вмінь, коли кожне наступне вміння пов'язується з попереднім, спирається на нього і готує до засвоєння нового, а також дотримання правил тих типів і стилів, на основі яких вони будуються [1; 2]. Виходячи з цього, формування вмінь створювати тексти-жанри описового призначення вимагає поетапності. На початку навчання доцільно застосовувати систему підготовчих завдань з метою розвитку вміння “бачити” ознаки предметів, вчитися підбирати їх, порівнювати предмети між собою та ін.; далі – ознайомити учнів з особливостями тексту-опису як типом мовлення; і нарешті – звернути увагу на створення таких жанрів описового

характеру, як оголошення, пейзаж, інтер'єр, зовнішність людини. Розглянемо означене докладніше.

Як правило, в основі опису когось або чогось лежить перерахування ознак: форми, складу, структуру, властивостей, якостей, призначення тощо. Невміння виділити та спостерігати за ним (явищем та ін.), порівнювати, називати суттєві та несуттєві якості створює надалі перешкоди для молодшого школяра при створенні власного тексту-опису або жанру [3; 4]. Вирішення цієї проблеми на завершальному етапі мовної освіти припадає на період після знайомства з терміном “прикметник”, тому роботу, з нашої точки зору, слід почати з усвідомлення ролі цієї частини мови в тексті за допомогою лінгвістичного експерименту. Наприклад:

- Послухайте текст.

Один хлопчик розповів мені, що провів цілу ніч у лісі. Його взяв з собою батько, який був мисливцем.

- *Що ж тобі запам'яталося?* - *запитала я.*

- *Ніч була дуже темна, а на небі сяяли зірки,* - *відповів хлопчик.*

...Одного разу в лісі з'явився інший чоловік. І ось як він розповів про цю подію: “Безмовна ніч обережно насувалася на ліси глухою синявою. Ледь помітно, ніби краплі срібної води, блищали перші зірки. Ніч починалася над лісовим краєм, довгі сутінки густішали в хащах...”

- Чи вдалося хлопчикові передати своє враження про ніч у лісі? Чому?

Отже, аналіз двох текстів (з прикметниками і без них) допомагає переконатися в комунікативній доцільності використання прикметників, які адекватно передають головну думку тексту.

Опрацювання цієї частини мови, продовжувалася завданнями, що орієнтовані на розвиток умінь “бачити” та підбирати ознаки. Це поширення зв'язного тексту прикметниками; добирання до слів, що позначають предмет, певних ознак; впізнання предмету за ознаками; утворення прикметників від іменників тощо. Наведемо декілька прикладів: 1) Розповсюдьте текст пропущеними прикметниками з довідки (Дельфіни – це самі ... морські тварини. ... дельфіни виступають в цирках. Вони стрибають через обруч, танцюють ... вальс, катають на своїй спині дресирувальника. Слова для довідок: дресировані, веселий, розумні, морських); 2) Утворіть прикметники від слів, які виділені в питаннях, і запишіть словосполучення (Як називається полочка для книг?, Як називають маму за доброту?, Як називають варення з вишні?); 3) Підберіть ознаки (морква (яка?..., ..., яблуко (яке?) ..., ...,).

Особливу увагу, на нашу думку, необхідно звернути не тільки на ознаки, але й на порівняння двох предметів. Школярам практичним шляхом було пояснено, що 1) порівнюючи два предмета, слід знайти і вказати на їх відмінність та подібність; 2) предмети (явища) порівнюються за однією якістю: форму з формою, величину з величиною, окрасу з окрасою; 3) порівнювати можна різними способами: одночасно проводити порівняння однієї і тієї ж самої ознаки або по черзі, спочатку один предмет, потім другий, порівнюючи з першим. Обмовимося, що для найкращого запам'ятовування означене було представлено у вигляді схеми; 4) тексти-порівняння складаються з трьох частин (зачин, основна частина, закінчення).

Крім того, робота на даному етапі ускладнюється знайомством учнів з порівнянням як засобом виразності мовлення.

- Прочитайте речення. Скажіть, з чим автор порівнює очі kota. Для чого потрібне порівняння? (для яскравого представлення предмету)

Очі у kota світилися, як два маленькі вогники.

- Прочитайте наступні речення. Подумайте, якими словами з'єднуються порівняння зі словом, що порівнюється.

Осінь, як щедра бабуся дарує врожай. Туман, немов молоко, стояв на дорозі. Хмара, неначе пух, летіла по небу.

Таким чином, результативність створення жанрів описового характеру, в першу чергу залежить від умінь працювати з ознаками предмету (явища), порівнювати предмети між собою та ін.

Метою *другого етапу* є робота з особливостями тексту-опису як типом мовлення. Вважаємо, що школярі повинні усвідомити структуру, зв'язок речень та засоби зв'язку (форма дієслів); ознайомитися зі словами, котрі допомагають побудувати цей текст (слова-ознаки та слова-порівняння), навчитися підбирати заголовки, визначити тему.

Пропонуємо розглянути один з варіантів такої роботи. Зазначимо, що у ході аналізу паралельно будувалася схема тексту.

- Прочитайте текст. Дайте йому назву (такса). З якого речення ви здогадалися, що розповідь буде вестися про таксу? (з першого). Що у ньому представляється? (об'єкт опису). Чим продовжується текст? (описом такси) Які слова, вказали, що описується саме такса? В якій частині тексту вони розташовані? Прочитайте останню частину. Що виражає автор в цих словах? (своє відношення). Отже, текст-опис має таку структуру: 1. Представлення об'єкту опису. 2. Перерахування ознак об'єкта. 3. Висновок (може і не бути).

Продовжуючи працювати над особливостями тексту-опису, доцільно звернути увагу на слова-помічники, що сприяють створенню цих висловлювань. Продемонструємо уривок з уроку.

- Прочитайте текст. Визначте тип. Докажіть свою думку. З трьох заголовків виберіть один, найбільш вдалий ("Чому сороку звати "білобока", "Що натворила сорока?", "Нарядна пташка"). Пригадайте, за яким планом створюється опис. З чого починається цей текст? Що відтворюється в основній частині? Знайдіть відношення автора до цієї пташки. Знайдіть і прочитайте слова, що говорять про те, які у сороки пір'я. Яка у пташки по кольору голівка? Які крила? Який хвіст? Що називають ці слова? (ознаки предмету, що описується, у даному випадку – ознаки пір'їв, голови, крил). Їх можна побачити одночасно? Скільки кадрів вам потрібно зробити? На які питання вони відповідають? Пригадайте, яка частина мови має ці питання? (прикметник) З чим автор порівнює крила і голівку сороки? Чому? З чим порівнює хвіст? Якщо автор порівнює її частини тіла, як тоді можна назвати ці слова (порівнянням) Отже, зробіть висновок. Які ж слова використовуються в тексті (слова-ознаки і слова-порівняння). Для чого потрібні вони в описі?

Іншою особливістю текстів-описів є зв'язок речень і засоби зв'язку. На основі першого прикладу школярам було продемонстровано, що у ньому речення з'єднуються паралельно, тобто по смислу, усі розкривають головне (наприклад: Прочитайте. Подумайте, яке речення є важливим за змістом (перше). Інші речення розкривають його зміст. У них розповідається про те, як виглядає верба восени). За допомогою аналізу другого тексту учні з'ясували, що в ньому одне слово замінюється займенником, тобто відбувається ланцюговий зв'язок. Таке порівняння сприяло усвідомленню того, що у текстах-описах речення можуть зв'язуватися як ланцюговим, так і паралельним зв'язком.

Засобами зв'язку, як правило, виступають дієслова, що характеризуються єдиною часовою формою. Для усвідомлення цієї інформації школярам було запропоновано визначити тип зв'язку, знайти дієслова в тексті, підкреслити їх, з'ясувати, в якому часі вони стоять та зробити висновок (у текстах ознаки предмета представлені одночасно).

Отже, практичним шляхом учні ознайомилися з особливостями текстом-описом як типом мовлення (структурою, засобами зв'язку тощо).

Відповідно принципу наступності навчання продовжується на третьому етапі, що передбачає формування вміння складати різні жанри описового характеру. З урахування вікових особливостей дітей початкових класів виділяємо оголошення, пейзаж, портрет, інтер'єр. Продемонструємо на прикладі оголошення. Обмовимося, що цей жанр не вимагає багато часу, тому урок розподілили на етапи роботи (підготовчий, початковий, основний) з позиції принципу наступності.

Оголошення. Обов'язковою умовою у ході навчання складати текст-оголошення є розуміння його значення, оформлення відповідно структурі, тобто включення у зміст відповідей на запитання (коли?, де?, що трапилось?, до кого звертатися?, хто відповідальний), а також графічне оформлення, метою якого є виділення головної інформації кольором, шрифтом, підбір влучних ознак для опису предметів.

На початку пропедевтичного етапу необхідно сформулювати уявлення про цей жанр, визначити його значення в житті людини. Тому дітям запропонували послухати перший куплет пісні “Пропала собака” і вказати, що за лист висить на заборі, що в ньому повідомляється, подумати, як по-іншому можна назвати цей текст (оголошенням), яку інформацію включає, де його можна побачити (почути).

Визначення структурно-сміслових компонентів та оформлення відбувалося на основі зразка. Після прослуховування другого куплету пісні у школярів запитали: Які ознаки собачки вказані в пісні? Чи можна відшукати її за ними? Чому? На яке питання відповідає текст-оголошення? Чи можна повернути тваринку хазяїну? (ні) Чому? (не вказано адреси – куди повідомити та до кого звернутися). Отже, оголошення складене не за правилами цього тексту. А як правильно це зробити? Пригадайте, з яких частин складається опис. Аналогічну будову має і оголошення, тільки існують деякі відмінності. Подивіться, що включає перша (друга, третя) частина? (1. Повідомляється: що трапилось, коли трапилось, де трапилось. 2. Називаються ознаки, за якими можна впізнати предмет, речі. 3. Повідомляється куди, кому, як повідомили інформацію. 4. Хто відповідальних за представлене оголошення). Погляньте на дошку оголошень на ній багато різних листівок. Як можна привернути увагу до якогось певного оголошення? (виділити жирним, крупнішим або кольоровим шрифтом). Яка інформація головна (причина оголошення). Вона виділяється в окрему строку іншим кольором. Якщо головна інформація зацікавлює людей, вони читають далі і знайомляться з додатковою інформацією (ознаки, кому віддати). Як ви гадаєте, який вид оголошення ми проаналізували? (письмовий). Що ще, крім тварин, можна описати? (предмет, людину)

Другий початковий етап характеризувався роботою над текстом. Школярам пропонувалося відредагувати та відновити оголошення.

- Проаналізуйте оголошення. Які з них повні і точні? В яких допущені помилки? Які?: 1) Знайдений пес. Породи французький бульдог, чорної масті, шорстка коротка. Звертатися за адресою: вул. Березова, будинок 27, кв.163.; 2) Хто знайшов мого kota, який загубився вчора, швидко поверніть, а то буде погано. Мишко з 4-г.

- Відновіть оголошення: Подарю, чорного, з, хвостом, пушистого, гарного, довгими, кошени, вусами, зеленим, очима. Петрівна, Ольга, т.97-358-00.

Третій *основний етап*, орієнтований на створення власних оголошень: Уявіть, що ви знайшли, втратили, хочете подарувати або купити одну з представлених на фотографії собаку (виберіть фото). Напишіть про це своє оголошення.

Висновки. Отже, створення жанрів описового характеру здійснювалося в певній послідовності: від формування вмінь “бачити” ознаки, підбирати їх до знайомства з особливостями цього типу мовлення та до складання текстів різних жанрів. Спираючись на вимоги принципу наступності, звернено увагу не тільки на жанри, що передбачені програмою, але й пропонується заглянути вперед, тобто ознайомити з деякими текстами, котрі будуть поглиблено вивчатися в середній школі. Результативність роботи залежить від застосування цікавих засобів навчання, зокрема мультфільмів, інтерактивних методів (лінгвістичних експеримент) тощо.

Джерела та література

1. Вашуленко О. В. Дидактичне забезпечення ефективності наступності змісту на суміжних ступенях освіти [Електронний ресурс] / О. В. Вашуленко. – режим доступу: cgo.nbu.gov.ua/method/18.pdf
2. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка [Електронний ресурс]

/ М. Р. Львов. – режим доступа : <http://allrefs.net/c12/3mvrk/>

3. Нечаева О.А. Типы речи и работа над ними в школе / О. А. Нечаева. – Красноярск, 1989. – 162 с.
4. Саломатина Л. С. Материалы курса “Теория и практика обучения младших школьников созданию письменных текстов различных типов (повествование, описание, рассуждение)” : лекции 5-8. / Л. С. Саломатина. – М. : Педагогический университет «Первое сентября», 2010. – 128 с.

References

1. Vashulenko O. V. Didaktichne zabezpechennya effektivnosti nastupnosti zmistu na sumizhnih stupenyah osviti [Elektronnij resurs] / O. V. Vashulenko. – rezhim dostupu: cgo.nbuv.gov.ua/method/18.pdf
2. Lvov M. R. Slovar-spravochnik po metodike russkogo yazyka [Elektronnij resurs] / M. R. Lvov. – rezhim dostupu : <http://allrefs.net/c12/3mvrk/>
3. Nechaeva O. A. Tipy rechi i rabota nad nimi v shkole / O. A. Nechaeva. – Krasnoyarsk, 1989. – 162 s.
4. Salomatina L. S. Materialy kursa “Teoriya i praktika obucheniya mladshih shkol'nikov sozdaniyu pis'mennyh tekstov razlichnyh tipov (povestvovanie, opisanie, rassuzhdenie)” : lekicii 5-8. / L. S. Salomatina – M. : Pedagogicheskij universitet «Pervoe sentyabrya», 2010. – 128 s.

Компаний Е.В. Формирование умений создавать тексты-жанры описательного характера на завершающем этапе языковой начального образования с позиции принципа преемственности. В статье затрагивается проблема текстообразования младших школьников на завершающем этапе языкового образования. Сделана попытка продемонстрировать организацию обучения создавать тексты разных жанров описательного типа с учетом принципа преемственности, обеспечивающий определенный порядок развития умений, когда каждое следующее умение связывается с предыдущим, опирается на него и готовит к усвоению нового. Обучение строится в определенной последовательности: от применения системы подготовительных задания с целью развития умений “видеть” признаки предмета, подбирать их, сравнивать предметы между собой и т.д.; к ознакомлению учащихся с особенностями текста-описания как типом речи (структурой, связью предложений (параллельной, цепной) и средства связи (формой глаголов (время, способ), а также словами, которые помогают построить этот текста (слова-признаки и слова-сравнения), заголовок, тема), осознавать разницу художественного и научно описания, и наконец – создание жанров описательного характера. Среди них автор выделяет объявление, пейзаж (по картине и собственным наблюдениям), интерьер, внешность человека (портрет), определяет основное содержание каждого жанра, которое необходимо усвоить во время обучения.

Ключевые слова: текстообразование, жанр, объявление, пейзаж (по картине и собственным наблюдениям), интерьер, внешность человека (портрет), младшие школьники.

Kompaniy E.V. Formation of skills to create text - genres descriptive language in the final stage of primary education from the perspective of the principle of continuity. The article raised the issue tekstotvorennaya younger pupils in the final stage of language education. An attempt to show the training to create texts of different genres descriptive character of the principle of continuity, which provides a procedure for the development of skills, where each following skills linked to the previous one, is based on him and prepares to assimilate new, in sequence from application system preparatory tasks to develop the skills to “see” signs of objects, pick them learn to compare things between themselves; to familiarize students with the peculiarities of the text-description as a type of speech (structure, communication sentences (parallel, chain) and communications (verb form (time mode), words that help build this text, title, subject), and realize the difference of artistic and scientific description; and finally - paying attention to create descriptive genres. Among them, the author identifies ad landscape (for painting and own observations), interior, exterior man (portrait) defines the basic content of every genre, who need to acquire during training (understand the meaning, analyze samples execute text-genre under the structure and graphic design, which aims to highlight the main information, colors, fonts, highlight microtome overall theme to apply accurate means of expression, get acquainted with the master reproductions, replenish art and portrait vocabulary pick labels signs to describe the items).

Key words: tekstotvorennaya, genre, ads, landscape (for painting and own observations), interior, exterior man (portrait) younger students.